

Tiiu Ernits

MA, Eesti muusika- ja teatriakadeemia koolimuusika instituudi doktorant

Galin-Paris-Chevé lauluõpetusmeetod

RESÜMEE

Muusikaõpetuse reformimise katsest ehk Galin-Paris-Chevé lauluõpetusmeetodi levikust baltisaksa haridusmaastikul 1860. aastatel*

Uurimus käsitleb relativse noodilugemismeetodi levikuluugu Baltimaades. Eesti koolimuusikaloos on senini teadvustatud relativse noodilugemise juurutamist alates 1920.–1930. aastatest. Töö põhineb peamiselt saksakeelsete artiklite analüüsil, mis on ilmunud ajavahemikul 1860–1863 nädalalehes *Das Inland* ning ajalehtedes *Dorpater Tagesblatt* ja *Rigasche Zeitung*. Uurimus tõestab, et relatiivne (numbrilisel notatsioonil põhinev) noodilugemismeetod levis Eesti alal saksa õppekeelega koolides juba 1860. aastatel. Prantsuse lauluõpetusmeetodi suhteliselt kiiret jõudmist Liivimaale tõendavad mitmed faktid: üks teaduslik ettekanne meetodi kohta, meetodi levik koolides, siinsed trükised,

meetodipõhine avalik kursus kõigile huvilistele, debatid ajakirjanduses. Uurimusest selgub veel, et Tartu kreiskooli inspektor Carl Oettel kavandas koolide muusikaõpetuse reformi, mille eesmärk oli lauluõpetuse viimine seniselt kuulmise järgi õppimiselt uuele, relatiivsele, eelkõige teadlikku noodilugemisoskust edendavale alusele.

Galin-Paris-Chevé lauluõpetusmeetodi rakendamine saksa õppekeelega koolides 1860. aastate algul tõestab paljude siinsete tolaegsete juhtivate muusikaõpetajate avatust uutele suundadele muusikaõpetuses. Siinsetel haritlastel olid tihedad otsekontaktid Lääne-Euroopa kolleegidega. Teisalt näitavad uurimistulemused, et paljud baltisaksa muu-

sikaõpetajad pidasid alustatud muusikaõpetuse reformi liiga uuendusmeelseks ja ennatlikuks. Prantsusmaalt tulevatesse ideedesse ja uuendustesse suhtuti baltisaksa haridusmaastikul erilise reservatsiooniga.

Uurimus avardab senist teadmist muusikakasvatuse ajaloost Eesti aladel ning selle tulemused on rakendatavad uute muusika ajaloo õpikute ja käsiraamatute koostamisel. Uurimus tõstatab jätkuvalt noodilugemise õpetamise aktuaalse probleematika üldhariduskoolis.

Märksõnad: baltisaksa kool, reform muusikaõpetuses, Galin-Paris-Chevé meetod, numbriline notatsioon, relatiivne noodilugemismeetod.

* Autor on asjaomast teemat käsitlenud kahel konverentsil: (41. Baltische musikwissenschaftliche Konferenz, *Musikleben im 19. Jahrhundert: Strukturen und Prozesse*, 10.–12.2008, Eesti muusika- ja teatriakadeemia; 2nd International Conference *The Changing Face of Music Education*, 23.–25.04.2009, Tallinna ülikool). Viimatimainitud konverentsi ettekandest on ilmunud teesid ja artikkel *The Spread of the Galin-Paris-Chevé method in the 19th Century Baltic-German Environment*, CD-ROM ISBN 987-9985-58-632-7. Käesolev artikkel sisaldab uusi uurimismaterjale.

SISSEJUHATUS

Balti aladele on läbi aegade olnud iseloomulik mitmekeelne kultuuriruum. Ka 19. sajandil iseloomustas Balti provintse mitmerahvuseline kooselu, see tõttu oli siinne valdavalt saksakeelne kool multikultuurne. Kuid tookordset balti kultuuri ei saa käsitleda tänapäeva mõistes eeskujuliku multikultuursuse näitena, sest tal puudus soov kehtestada kultuuride võrdõiguslikkust (Lukas 2008, 30). 19. sajandi kooliolusid iseloomustas võitlus Vene valitsuse ja baltisaksluse vahel, kes kumbki tahtsid haridusküsimusi lahendada oma huvides.

Detlef Kühn (2005, 10) on väitnud, et kui eestlaste ja lätlaste rahvakoole on küllaltki hästi uuritud, siis saksakeelses historiograafias on baltisaksa kooliolude käsitlestes veel paljugi ebaselget. Eesti rahvakooli ajalugu on uurinud A. Kasesmets, K. Leichter, L. Andresen, H. Rannap, T. Selke, K. Vilu, T. Siitan jt. Elmar Arro (2003) on baltisaksa muusikaolu kajastades käsitlenud mitmeid olulisi muusikaõpetajaid, kuid andnud ülevaate eelkõige nende heilloomingust. Eesti ja baltisaksa kultuurilugu on uuritud siiski pigemini teineteisest lahus, ehkki nende kultuuride koosolemise ja vastastikuse mõju analüüsimine tooks kindlasti uusi vaatenurki kogu Eesti kultuuriloole.

Viimase väite tõenduseks osutus leid Eesti kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogust: 1862. aastal Tartus ilmunud meetoodiline käsiraamat lauluõpetajatele „Chevé elementaarlaulumeetodi praktiline kursus“ („*Practischer Kursus der Chevéschen Elementar-Gesang-Methode*“). Teos põhineb relatiivsel noodilugemismeetodil ning on Eesti alade koolimuusika arenguloos seni käsitlemata. Väljaande, milles lähenetakse relatiivselt nii helide kõrguste kui ka rütmide suhetele, on koostanud Tartu kreiskooli õpetaja ja inspektor, rahvuselt sakslane Carl Oettel (Oettel 1862c). Noodiväljaanne on üks tõendus, et relatiivset noodilugemissüsteemi rakendati Eesti aladel senisest teadaolevalt ligi 60 aastat varem. Senini on Eesti koolimuusikaloos teadvustatud relatiivse noodilugemise juurutamist alates 1920.–1930. aastatest. Teos rikastab oluliselt Eesti alade koolimuusikalugu ja seega kogu selle paikkonna kultuuri tervikuna. Haruldase väljaande ilmsiks tulek suu-

nas siinkirjutajat tegelema uurimisküsimusega, missugune on olnud relatiivse noodilugemismeetodi levik Baltimaades. Töötanud läbi tollase ajakirjanduse, ilmnes, et ülalmainitud käsiraamat pretendeeris olema tollaste koolide muusikaõpetuse reformi aluseks nii Liivi-, Eesti- kui ka Kuramaal. Eelnevast tulenevalt on käesoleva uurimuse eesmärk tõestada, et relatiivne noodilugemismeetod levis Eesti alal saksakeelses kultuuriruumis juba 1860. aastatel, ning selgitada kavandatud muusikaõpetuse reformi põhialuseid.

Uurimuse esimese osa moodustab lühike ülevaade relatiivse noodilugemismeetodi levikuloost Euroopas ja Galin-Paris-Chevé meetodi käsitlus. Seejärel käsitletakse aspekte, millega tõendatakse Prantsuse noodilugemismeetodi jõudmist Liivimaale. Artikli lõpuosas arutletakse meetodi leviku ja reformi taandumise põhjuste üle.

MEETOD

Töö põhineb peamiselt perioodikas ilmunud artiklite analüüsil, mis on ilmunud ajavahemikul 1860–1863 (nädalaleht¹ Das Inland, ajalehed Dorpater Tagesblatt, Rigasche Zeitung). Analüütilis-ajalooline uurimus toetub ka teiste vaadeldaval kümnendil ilmunud kirjandusallikate diskursiivsele analüüsile. Protsessile orienteeritud uurimus (vrd Jünger 2005, 49) vaatleb uuenduslike kooliraamatute kasutuselevõttu eelkõige Tartu õpperingkonna saksakeelsetes koolides.

Relatiivsetest meetoditest 19. sajandil

19. sajandi Euroopas tekkis ja arenes mitmeid uusi ideid muusikalise kirjaoskuse tõhusamaks omandamiseks ning hakkasid levima relatiivsed meetodid. Heidame pilgu traditsioonilise ja relatiivse meetodi põhijoontele. Traditsiooniliseks õpetusviisiks oli laulude õppimine kuulmise järgi ning laulmisel toetuti ettelaulja või -mängija fikseeritud kõrgustele. Uus süsteem edendas eelkõige teadlikku noodilugemisoskust ning opereeris kõrguste suhteliste ehk relatiivsete positsioonidega. Enamikus Euroopa maades kasutati traditsioonilise õpetusviisi puhul tähtnimesid (C, D, E jt). Mainitagu, et ajaloolises perspektiivis kehtestusid tähestikulised noodikirjad peamiselt muusikakultuurimaades 5.

saj e.m.a. kuni 10 saj m.a.j (Bent jt 2001, 76). Uus, relatiivne noodilugemismeetod hakkas kasutama solmisatsioonilpe (*ut, re, mi* jt), mis tähistasid suhtelisi helikõrgusi ja mille esmarakendamist Lääne-Euroopas 11. sajandi algul seostatakse Guido Aretinuse [Guido Arezzost] (~991 – pärast 1033) nimega (Bent jt 2001, 75). 17. sajandi alguses hakkas Prantsusmaal levima nn fikseeritud *do* süsteem, milles solmisatsioonilbid (*do, re, mi* jt) tähistasid absoluutseid kõrgusi ja said seega fikseeritud kõrgustega nootide tähtnimetuste sünonüümideks (Nemes 1996, 39; Bent jt 2001). Traditsiooniline õpetusmeetod kasutas tavapäraselt (abstraktset) notatsiooni. Kuid eri aegade muusikaõpetajad on tõdenud, et tavanotatsiooni rakendamine kooli algõpetuses ei ole piisavalt tõhus. Uus süsteem arendas välja alternatiivsed, spetsiifilised notatsioonisüsteemid. Inglise muusikaõpetajad hakkasid kasutama püsivate samalaadsete astmesuhete tähistamiseks eri helistikes astmenimetustena solmisatsioonilpide esitähhti. Meetod sai tuntuks *toonika sol-fa* nimetuse all, mis ei tarvitanud noodijoonestikku ega tavapäraseid noodikujusid, vaid kasutas selle asemel silpide (väikesi) esitähhti, mis väljendasid mažoorse helirea astmeid. 19. sajandi keskel John Curweni (1816–1880) väljaarendatud muusika ülesmärkimise viis oli üks vähestest alternatiivsetest noodikirja vormidest, mis saavutas oma kaasajal laialdase rahvusvahelise kasutatavuse (Rainbow 2001c, 603).

Prantsusmaal sai aga samal ajal (19. saj keskpaigas) tuule tiibadesse relatiivne noodilugemissüsteem, mis kasutas heliastmete sümbolilikes numbreid. Olgu märgitud, et numbriline notatsioon on tähestikulisega võrreldes märksa hilisem arenguilming, kasutatud Lääne-Euroopa muusikakultuuris instrumendiõpetuses alates 17. sajandist (Chew ja Rastall 2001, 180).

Galini-Paris-Chevé lauluõpetusmeetod

Artiklis käsitletav Galin-Paris-Chevé kui Prantsuse meetod tähistas vokaalmuusikale sobivat noodist laulmise süsteemi, mis baseerub Jean Jacques Rousseau 1742. aastal väljapakutud numbrilisel noodikirjal (Rainbow 2001a). Süsteemi ajendas kasutusele võtma tekki-

nud tühik relatiivsete kõrguste tähistamises, sest silpnimetused olid Prantsusmaal saanud fikseeritud kõrgustega nootide tähtnimetuste sünonüümideks². Meetodi põhijoonteks oli helirea astmete tähistamine numbritega 1–7, kolme oktaavi kasutamine, milles ülemist ja alumist tähistati vastavalt punktiga numbriga peal või all, meetodi sisuks aga eri astmete kõlaliste seoste omandamine. Selles notatsioonisüsteemis tähistas number üht taktiosa, punkt noodi kõrval pikendas taktiosa kestust numbriga pikusühiku võrra, null tähistas pausi, ülakriips jaotas taktiosa kaheks. Alteratsiooni tähistati numbriga läbikriipsutusega, dieesi kaldkriipsuga suunaga paremale üles, bemoll kaldkriipsuga suunaga paremale alla. Meetodit arendasid edasi prantslased Pierre Galin, Aimé ja Nanine Paris ning Emile Chevé. Pierre Galin (1786–1821) võttis õppetöös kasutusele nn meloplasti (*méloplaste*) – spetsiaalse tühja noodijoonestikuga õpetamistabeli, millel õpetaja näitas pika musta peaga kepi abil (rändnoot) meloodia/intervallide liikumissuunda. Aimé Paris (1798–1866) töötas välja rütmisilbid, mis osutasid tõhusaks abinõuks rütmi õpetamisel. Paris' relatiivses rütmiõpetuses tähistas üht taktiosa silp *ta*, selle jagunemist kaheks *ta-te*, neljaks *ta-fa-te-fe* jne (Oettel 1862c, VI). Rütmisilbid võttis üle ka Inglismaal levinud *toonika sol-fa* meetod. Emile Chevé (1804–1864) hakkas numbrisüsteemi laialdaselt propageerima ja aastatel 1840–1860 publitseeris ta (koos abikaasa Nanine Chevégaga) arvukalt teoseid väljatöötatud meetodi kohta, näiteks „Méthode élémentaire de musique vocale“ esitrükk 1844, 6. trükk 1854.

Väljakujunenud meetodi kohaselt kulges õpetus igatunnise kindla plaani järgi: numbrisüsteemis solfedžeerimine (nn tabamis- ja taktiharjutused) meloplasti abil, dikteerimisülesanded, st laulude või harjutuste üleskirjutamine; rütmiõpetus rütmisilpide abil ja 2–3-häälsete numbrisüsteemis laulude laulmine.

19. sajandi teisel poolel sai meetod Prantsuse koolides, õpetajate seminarides, samuti mere- ja sõjaväes ametliku tunnustuse ning levis paljudesse maa- (Rainbow 2001a; Linnankivi jt 1981; Chew ja Rastall 2001, 180–181). 1858. aastal ilmus Saksamaal Fr. Th. Stahli teos „Blätter zu Verbreitung der

Elementar-Gesanglehre Method“ („Lehed Galin-Paris-Chevé elementaarlaulumeetodi levitamiseks“). Nimetatud lauluõpetusmeetod jõudis kiiresti ka baltisaksa kultuuriruumi.

Uue lauluõpetusmeetodi levik Liivimaal

Relatiivsel alusel põhineva lauluõpetusmeetodi jõudmist Liivimaale tõendavad järgmised faktid.

Teaduslik ettekanne. Muusikaõpetuse reformi kavandamine. 16.04.1860 pidas Tartu (tollal Dorpat) kreiskooli kauaaegne inspektor Carl Gustav Alexander Oettel (1808–1884) Chevé meetodist põhjaliku ettekande nn Dorpati pedagoogilisel õhtul (Oettel 1860). C. Oettel oli sündinud Saksamaal, õppinud Jena ülikoolis teoloogiat, asunud 1837. aastal koduõpetajana tööle Tartu õpperingkonnas ja määratud 1847. aastal Tartu kreiskooli õpetajaks ja inspektoriks (EKLA f 45, m 17: 41, 44). Neid ameteid pidas ta üle veerandsaja aasta (Ommalt... 1871). Oetтели kasvandike seas, kellesse ta oli suhtunud lausa isaliku hoolitsusega, oli ka palju eesti soost poisse (J. S. 1884). Üheks tuntumaks nende seas oli Jakob Hurt (1839–1907), kelle õpinguid Tartus Oettel igakülselt toetas. Carl Oetтели tütrest Eugeniest sai hiljem Jakob Hurda abikaasa. Oettel oli käinud Pariisis Chevé juures kõnesolevat meetodit õppimas. Siinkohal mainitagu, et Carl Oetтели abikaasa oli pärit Lausanne'i lähedalt Vevey linnast (Prantsuse Šveits), seetõttu oli ka perekonnas kodune keel esialgu prantsuse keel (Hurt 2005, 12).

Ettekandes käsitleti kõigepealt muusikaõpetuse olukorda Liivimaal ja selle reformimise hädavajalikkust parendamise eesmärgil. Ettekandes kavandas Oettel reformi koolide muusikaõpetuses ning püstitas järgmised eesmärgid:

- 1) viia kõikide koolide õpilased niikaugele, et nad noodikirja loeksid ja kirjutaksid nagu oma emakeelt (Oettel 1860, 388).
- 2) senise 5–10% asemel kujundada iseisvateks lauljateks 80–90% õpilastest (Oettel 1860, 387, 411).

Uue süsteemi peaaesandeks pidas Oettel iseseisvuse ja sõltumatuse saavutamist laulmisel. Tähtis oli saavutada oskus ettelauldud meloodiad ka üles kirjutada (Oettel 1860, 410; Oettel 1862b, 524). Oettel oli veendunud, et Balti ku-

bermangude kõikides koolides linnas ja maal (seega ka eestikeelsetes rahvakoolides) hakatakse Chevé süsteemi järgi laulma (Oettel 1862b, 526–528).

Kuid Oettel ei pidanud oma reformiga silmas ainult koole. Chevé süsteem pidi tõstma kogu rahvahariduse taset laulmises (Oettel 1862a, 528). Oettel väitis, et rahvas võiks „kiiresti muusika keelt rääkida ja taibata“ („*schnell die Sprache der Musik zu sprechen und zu begreifen*“) (Oettel 1862b, 526) ning korduvalt väljendas ta mõtet, et laulmine saagu kogu rahva asjaks, tema ühisvaraks (Oettel 1860, 218; Oettel 1862b, 524; X. 1862, 218).

Oettel pidas didaktika olulisteks põhi-printsipiideks liikumist astme kaupa kergemalt raskemale ning positiivse õpikeskkonna saavutamist. Kuigi Oettel kutsus üles täielikult loobuma vanast süsteemist, pidas ta muusikaõpetuse viletsa järje juures peasüüdlaseks mitte niivõrd õpetajaid ega nende meetodeid, kuivõrd keerulist noodikirjasüsteemi. Uue, numbrilise noodikirja juures tõsteti esile kolm peamist positiivset joont: 1) üks kiri (ülesmärkimise viis) kõigile helistikele (numbrid 1–7), 2) pole noodivõtmeid (tollal oli käibel seitse võtit), 3) rütmi tähistamise lihtsus (Oettel 1862b, 525). Reform oli kavandatud kaheastmelisena, esialgu nii linna- kui ka maaalgkoolides ja kreiskoolides ning hiljem gümnaasiumides³ (Oettel 1860, 405). Oettel visandas plaani toetuda süsteemi adopteerimise korral Fr. Stahli (1858) väljapakutud neljaastmelisele kursustesüsteemile. Elementaarkoolides peaks olema läbitud kaks esimest (omandatud põhiliselt duur- ja mollhellaad). Kreiskoolides ja gümnaasiumides tuleks saada selgeks modulatsioonid (helistiku transpositsioonid) ning neljandas astmes jõuda ka tavapärase noodisüsteemi kasutamiseni.

Kõnesolev ettekanne ilmus 16. (28.) mail ja 23. mail (4. juunil) 1860. aastal nädalalehes Das Inland. C. Oettelil oli kahtlemata mõjuvõimu, sest kreiskooli inspektorina oli tema ülesandeks kureerida kõiki Tartu õpperingkonna elementaarkoole, tütarlastekoole ja eraõppeasutusi (Liim 2005, 19).

Siinkohal on tähtis osutada asjaolule, et 1860. aastatel hakati ka Soome (vt Pajamo 1976, 188–194) ja Venemaa koolide lauluõpetuses levitama numbril-

meetodit. Chevé süsteemi üks esimesi propageerijaid oli vene kirjanik, filosoof ja muusikateadlane Vladimir Odojevski (1803–1869), kes, külastanud 1857. aastal Pariisis Chevé loenguid, tegi katse viia numbrisüsteem koolide õppeplaanidesse (Krnjaz... 2005). 1860. aastal ilmus Peterburi ajalehes Journal de Saint-Pétersbourg Chevé süsteemi kohta asjakohane kirjutus „Les musiciens contre la musique” („Muusikud muusika vastu”) vene kirjanikult krahv Vladimir Sollogubilt (1813–1882), kellel oli sidemeid ka Tartuga. 1860. aastal avaldas V. Sollogub Pariisis sama pealkirjaga brošüüri (R[einthal] 1862; Sollogub 1863; Sollogub 1988, 544–545). Chevé meetodit propageerisid teisedki vene muusikaõpetajad: K. Albrecht, H. Laroche, G. Lomakin jt (Tevosjan s.a.).

Galin-Paris-Chevé meetodi levik koolides. Nimetatud meetodi järgi õpetati 1860. aastatel lastele laulmist mitmes Tartu koolis: 1) Tartu kreiskoolis, Tartu eraelementaarkoolis, Tartu linna tütarlastekoolis Carl Oetteli juhendamisel alates 1860. aastast, 2) Tartu III elementaarpoistekoolis Gustav Blumbergi⁴ juhendamisel alates 1861. aastast, 3) Tartu II elementaarkoolis (alates aastast 1861, õpetaja pole teada) (Oettel 1862a, 718; Die Musik... 1863b, 135; R-r 1862). Teateid on ka õpetamisest väljaspool Tartut.⁵

1861. aasta detsembris toimusid Tartu koolide avalikud eksamid ka laulmises, kus hinnati Chevé meetodit järgiva õppe tulemusi (R-r 1862). Eksamid toimusid eespool mainitud meetodikohase plaani järgi: tabamis-, takti- ja dikteerimisharjutused, relatiivne rütmiopeetus, kahe- ja kolmehäälsed laulud numbrilises notatsioonis. Lapsed laulsid puhtalt ühe- kuni kolmehäälsed laule, solfedžeerisid rändnoodi abil Chevé solfedžeerimistabeli järgi, tegid harjutusi rütmisilpidega, mida tollal nimetati uudse nähtusena tundmatuks taktikeeleks (*unbekannte Tactsprache*) ning kirjutasid kuulmise järgi üles ettelauldud harjutusi ja laule. Vaatlejad täheldasid, et on saavutatud eesmärk lugeda ja kirjutada üles muusikalist kirja, nagu see oleks emakeel, ja sooviti, et meetod pälviks edaspidi härrade muusikaõpetajate suurt tähelepanu (R-r 1862).

Liivimaa trükised meetodist. Juba 1860. a oli ilmunud ülesannete kogumik

1765	543	321	1765	5671	123	345	5671
1765	543	321	1765	5671	123	345	5671
15	53	31	15	51	13	35	51
15	3	1	5	51	3	5	1

Joonis 1. Harjutus numbrilises noodikirjas. Oettel, C. (1862c, 9).

15. ♪ Tannenbaum!

6 = 1. Mäßig.

5 | 1 . 1 1 2 | 3 . 3 3 . 1 | 2 3 4 7 | 2 1 :|| 0 3 | 5 3 6 . 5 |

1. O Tannenbaum, o Tannenbaum, wie treu sind bei - ne Blätter! Du grünst nicht nur zur Sommerzeit, nein, - auch in Win - ter, wenn es schneit.

2. O Tannenbaum, o Tannenbaum, du kannst mir sehr ge - fallen; oft hat nicht nur der Weihnachtszeit ein Baum von dir mich hoch er - freut!

5 | 3 . 3 3 5 | 1 . 1 1 . 1 | 7 1 2 5 | 4 3 :|| 0 1 | 3 1 4 . 3 |

Da Capo.

5 4 4 . 4 | 4 2 5 . 4 | 4 3 3 ||

3. O Tannenbaum, o Tannenbaum, Dein Ast will mich was lehren, Die Hoffnung und Beständigkeit Gibst Trost und Kraft zu jeder Zeit! O Tannenbaum ic.

3 2 2 . 2 | 2 7 3 . 2 | 2 1 1 ||

Ans d. h.

Joonis 2. Jõululaul „Oh, kuusepuu” numbrilises noodikirjas. Oettel, C. (1862c, Laulude osa, 6).

solfedžeerimiseks Galin-Paris-Chevé meetodi järgi, mida pole õnnestunud kahjuks leida. Kaks aastat hiljem ilmus Tartus Lääne-Euroopa kuulsate autorite baltisaksa adaptatsioon (Oettel 1862c). Teose eessõnas leiab meetod veel kord põhjaliku tutvustuse. Laulmises nimetati numbreid silpnimetustega *ut, re, mi, fa, sol, la*. Alteratsiooni puhul lisati silbi kaashäälikule kõrgenduse korral vokaal *ä*, madalduse puhul *ö*. Teos⁶ sisaldas palju tabamis- ja taktiharjutusi (harjutused kindla meetrumiga) numbrikirjas (joonis 1), 54 kaanonit ning 115 erinevat 2–3-häälsel numbrinotatsioonis laulu. Näiteks toodagu tuntud jõululaul „Oh, kuusepuu” (joonis 2). Samal, 1862. aastal ilmusid C. Oetteli neljahäälsete ilmalike laulude kogu meeskooridele (Sammlung... 1862b) numbrilises notatsioonis ja samuti kogumik neljahäälsete vaimulike lauludega (Sammlung... 1862a). Levisid käsitsi kirjutatud numbrisüsteemis noodid⁷.

Rahvaülikoolilaadne avalik kursus Tartus kõigile huvilistele. Carl Oettel organiseeris ja viis 06.03.–06.06.1862 läbi meetodipõhise 40-tunnise kursuse kõigile soovijaile. Tartu kreiskoolis toimunud tasuta praktilisi loenguid kuulas ligikaudu 150 huvilist. Osalejate seas oli eri

seisusest ja soost inimesi. Kursuse kohta ilmusid ajakirjas *Das Inland* korduvalt positiivsed vastukajad (R[einthal] 1862).

Ajakirjandusarutelud reformi vajalikkusest. Ajakirjanduses (*Das Inland*, *Dorpater Tagesblatt*, *Rigasche Zeitung*) võtsid sõna paljud autorid. Inimesed, kes olid külastanud avalikke eksameid ja kursust, kirjutasid positiivseid arvamusi. Arutleti lauluõpetuse eesmärkide, meetodite ning valitseva paradigma üle: looduslikkus versus kunstlikkus. Väitlejate ühine seisukoht oli, et laulmine on noorte oluline kasvatusvahend, mis õilistab ja rafineerib tundeid, arendab meelt ilusa ja õilsa jaoks, tugevdab tahtet ja karakterit.

Diskussiooni käigus asus opositsioon meetodit ründama. Kriitika algatas Rudolf Mumme, Tartu keiserliku gümnaasiumi lauluõpetaja. Tema põhilisteks toetajateks said Rudolf Postel (1820–1889), Kuramaa pealinna Miitavi (Jelgava) Kolmainuse kiriku organist ja muusikadirektor, keegi Carl Weber Riiast, anouümne muusikaõpetaja Peterburist jt.

Opositsioon pidas laulmise tähtsaimaks elemendiks ilusat ja tundeüllast tooni ning muusikakasvatuse üheks olulisemaks ülesandeks määratleti ni-

metatud elemendi kujundamine ja arendamine täiuslikkuse suunas. Muusikakasvatases oli oluline laulu õilistamine, rafineerimine ja väärtustamine. Oldi veendunud, et laul on tundmusküllane helikeel, mis leiab oma väljenduse ilusas, hästi kujundatud toonis ja mõistmist südames (Mumme 1862). Tõeline laulukunst väideti olevat siiski vaid andekate ühisvara⁸. Ka Carl Dahlhaus (1996, 86) osutab, et toon oli tollal tõesti otsustav esteetiline postulaat.

Oettel oma pooldajatega seadis laulõpetuse eesmärgiks teadliku, iseseisvalt laulmise oskuse saavutamise, kogu rahva noodilugemise. Nende põhiargument oli, et laulmine on alati lehestlaulmine, arusaamine muusikast kui keelest. Vana meetodi põhivigadeks loeti, et esikohal oli ainult esteetilisus ja muusikale pääsesid juurde vaid võimekad.

Chevé meetodi vastased väitsid muuhulgas, et laulmine on täieõiguslik kunstiprodukt ning senine noodikiri on täiuslik ja vastavuses kunsti kõigi nõuetega. Chevé elementaarlaulõpetusmeetodit peeti kõrgemast muusikalisest vaatekohast sobimatuks, sest oma seitsme tooniga oli see kunsti jaoks liiga lihtne otsekui „kanakuu kiriku kõrval“ (Die Musik... 1863a, 83).

Toonane diskursus käsitles ikka ja jälle kuulmise järgi laulmise ja noodistlaulmise vahet. Opositsioon oli kindel, et rahvas lehestlugemist üldse ei vaja. Rahval olevat oma eeslauljad, kes oskavad kirikus koraali alustamisel õiget noodikõrgust tabada ka ilma noodikirjata jms (Die Musik... 1863b, 113). Oettel väitis, et Galin-Paris-Chevé meetodi abil on võimalik muuta muusikaline kirjaoskus (laulmine ja meloodiate üleskirjutamine) kõigi omandiks. Oluliseks peeti, et õpilane ennast oma laulu juures suure tähelepanuga kuulaks. Märksõnad laulmise juures olid iseseisvus ja isetegevus! Opositsioonile oli aga harjumatu nõue, et õpilased peavad ise oma jõul õige helikõrguse leidma ja iseseisvalt laulma.

Diskussioon paisus anonüümsete artiklite ilmumiseni 1863. aastal, milles asuti hüsteeriliselt kõike prantslaslikku tõrjuma, nimetades Chevéd šarlataniks (Verfasser... 1863). Vastased iseloomustasid Chevé meetodit kui prantsuse hetkelist ekstravagantsust ja jultumust, edevat prantsuse vaimu, ekslikku ja kavalat kapriisi, šarlatanlust jne (Die Mu-

sik... 1863a). Oponendid olid arvamisel, et prantslastel on väga madal moraal, ja seepärast peeti meetodit ohtlikuks eriti tütarlastekoolis (Die Musik... 1863b, 135). Lisatagu, et näiteks Tartu linna tütarlastekoolis õppis tollal umbes 175 õpilast ja laulmine oli õppeplaanis kolm korda nädalas. Vastaste veendumuse kohaselt oli Chevé süsteem, kus laulmises võeti toonitabamise baasiks helirea astmete suhe põhitooni, segadusse ajav (Die Musik... 1863a, 86–87, 97; Verfasser 1863, 329). Oldi veendunud, et laulmine tuleb oma seadused instrumendi kindlate kõrgustega helidest.

On ilmne, et ei oldud vastu niivõrd meetodile, kuivõrd just sellele, et see on prantsuse meetod. Kogu prantsuse süsteemi nimetati patustamiseks kehtivate seaduste vastu, riigikukutamise üleskutseks, Prantsuse usurpatsiooniks. Eriti hoiatati meetodi kui nuhtluse levimise eest maapiirkondadesse. Sakslased pidasid prantsuse meetodi tagasitõrjumist auküsimuseks (Verfasser 1863, 329–330). Vana meetodit kasutavate muusikaõpetajate ühine arvamus oli, et äkilised reformid on siinsetes kubermangudes ennatlikud ja liialt uuenduslikud ning vapustavad stabiilset keskkonda (Weber 1862; Postel 1862).

Arutelusse sekkus ka Galin-Paris-Chevé ühingu auliige krahv V. Sollogub Peterburist, juhtides tähelepanu tõigale, et ka sakslased, nagu M. T. Pfeiffer (1771–1849), C. L. Natorp (1774–1846) ja H. G. Nägeli (1773–1836) kasutasid numbrinotatsiooni juba 19. sajandi alguses koolide muusikaõpetuses (Sollogub 1863; Oberborbeck 1989).

Samaara saksa külakooli muusikaõpetaja teatas, et kuigi uus meetod on maha materdatud, järgib ta Chevé meetodit, sest tema koolilaste laulmine oli nende „neetud numbrite“ järgi väga hästi edenev hakanud (Singfreund 1863). Sellega kummutas ta vaidlusküsimuse süsteemi võimalikust rakendatavusest maakoolides. Nimelt väitis opositsioon, et selle meetodi järgi on võimalik õpetada vaid linnakoolides (Singfreund 1863, 387).

ARUTELU

Käesoleva artikli eesmärk oli tõestada, et relatiivne noodilugemismeetod levis Eesti alal põhiliselt saksakeelses kultuuriruumis senisest teadaolevalt tunduvalt

varem, juba 1860. aastatel, ning selgitada tol ajal kavandatud muusikaõpetuse reformi põhialuseid.

Chevé meetodiga tuttavaks saanute seas oli kindlasti ka eestlasi, sest on teada, et 19. sajandi keskpaigast alates hakkas Tartu kreiskoolis järjest suureneva talupoegliku päritoluga õpilaste arv (Liim 2005, 221; Lehrpläne 1869, 2). On teada, et näiteks linnade saksa õppekeelega elementaarkoolides käisid eri rahvusest ja seisusest ning erineva vanuse-, haridus- ja arenguastmega noored (Verfasser 1863). Eesti soost muusikaõpetaja Gustav Blumberg (1864, 13) osutab Euroopa kooliloludega tutvumise aruandes, et Läänemere-kubermangude üheklassilistes elementaarkoolides ei saanud kasutada Saksamaal tollal eesrindlikku analüüsivat-sünteesivat õppemeetodit, mis põhines aktiivsel vestlusel õpetaja ja õpilaste vahel, ja seda just põhjusel, et sisseastujad ei vallaanud piisavalt saksa keelt. Raharendi maksmapanek 1860. aastail laiendas talupoegade liikumisvabadust, mis omakorda sai ülitähtsaks teguriks Tartu elanike arvu kasvamisel. Hoogsalt hakkas nimetatud aastakümnel areneva käsitöö ja tööstus. Seetõttu iseloomustas 1860. aastaid eriti eesti soost elanike vool Tartu linna. 1867. aasta rahvaloenduse põhjal oli Tartus eestlasi juba 46,3% ja sakslasi 42,4% (Tartu 1927, 123–125).

Käesolevast uurimisest selgub, et katse rakendada terviklikku relatiivset noodilugemismeetodit saksa õppekeelega koolide laulõpetuses langeb 1860. aastatesse. Uurimus tõestab, et Galin-Paris-Chevé laulõpetusmeetod jõudis Liivimaale juba 1860. aastate alguses, ning näitab, et saksa õppekeelega koolides leidis juhtivaid uuendusmeelseid laulu- ja muusikaõpetajaid. Siinsetel haritlastel olid tihedad otsekontaktid Lääne-Euroopa kolleegidega. Saksamaal avaldatud moodsad muusikaõpikud jõudsid õigepea ka baltisaksa ringkondadesse ning olid eeskujuks siinsete väljaannete koostamiseks.

Töö autor tõdes siinsetele raamatukoguandmetele toetudes, et 19. sajandil tegutses eriti kubermangude pealinnades palju raamatukaupmehi, kel olid otseksidemed Saksamaa raamatukauplustega, mistõttu uute, Saksamaal trükitud raamatute kättesaadavus polnud prob-

leem. Ka selgus, et baltisaksa koolide õpetajatel võimaldati tutvuda Lääne-Euroopa kooliolude ja pedagoogika uute suundadega ning reisidest avaldati põhjalikke aruandeid (vt Blumberg 1864; Fränkel 1863).

Kuid teisalt ilmnis uurimistööst, et Prantsusmaalt pärit ideedesse suhtuti siinses keskkonnas teatud reservatsiooniga, ning selle põhjused olid ilmselt nii kultuurilised kui ka ühiskondlik-poliitilised.

Silmas tuleb pidada, et Saksamaad käsitati baltisaksa kultuuriruumis eeskujuna. Ehkki Galin-Paris-Chevé meetod oli levinud ka Saksamaale, ei leidnud numbrinotatsioonil põhinev meetod seal laia vastukaja (Blumberg 1864, 22). Käsitlaval ajajärgul domineerisid Saksamaal kuulmise järgi laulmise esindajad, nagu Ernst Hentschel (1804–1875), kes Weissenfeldis seminarimuusikaõpetajana töötades oli kuni 1875. aastani juhtiv koolimuusika pedagoog Saksamaal (Oberborbeck 1989, 1121; Oettel 1860, 387). Seetõttu oli Liivimaa koolides palju muusikaõpetajaid, kes hoidsid kinni traditsioonilisest õpetusviisist. Autori arvamuse kohaselt kätkesidki ägedad sõnasõjad ajakirjanduses endas uue ja vana muusikaõpetussüsteemi vahetusele iseloomulikkude võitlust.

Kultuurilisi põhjusi vaagides tuleb tähelepanu pöörata veel ühele erinevusele kahe muusikakultuuri vahel, mis iseloomustas 19. sajandit. Nagu osutab Carl Dahlhaus (1996), valitses stiililine dualism: ühelt poolt itaalia-prantsuse kergeisuline operett (Rossini) ja teiselt poolt saksa instrumentaalmuusika (Beethoven). Oluline on meenutada, et Richard Wagner (1813–1883) töötas aastatel 1837–1839 kapellmeistrina Liivimaa kubermangu pealinnas Riias. Muusikateadlase Kristel Pappeli (2007) osutuse kohaselt sai Wagneri muusika siinsete baltisakslaste identiteedi tähtsaks koostisosaks.

Ühiskondlik-poliitiliste põhjuste kohta mainigem, et tollal valitses Vene riigi Balti kubermangudes omapärane baltisakslaste privileegeeritud õiguskord, mille tasakaalu rikkumist ilmselt kardeti, seetõttu ei saanud kõne alla tulla sellised märksõnad nagu *iseseisvus* ja *isetegevus*. Sakslased ja prantslased ei olnud tollal kõige sõbralikumates suhetes. Seda ilmestavad literaatide mälestused, näiteks muusikaringkondadega kokku

puutunud dr Schultz-Bertrami omad (vt Schulz-Bertram 2003, 265, 268). Vastasseis viis sõja puhkemiseni aastatel 1870–1871.

Meetodi levikulugu vajab kindlasti edasist uurimistööd arhiivides. Väljaselgitamist ootab Tartu II elementaarkoolis 1861. aastast alates Chev e meetodit rakendanud õpetaja nimi. Igatahes 1869. aastal ilmunud õppeplaanides poiste elementaarkoolidele ei ole nimetatud Oetteli teoseid kooli laulmise tunni kohustusliku ega soovitusliku kirjanduse seas (Lehrpläne 1869, 64). Meetodi levikulugu L nemeremaades on huvipakkuv, sest on teada, et naabermaades, Soomes ja Venemaal, hakkas 1860. aastatest Chev e meetod koos numbrilise noodikirjaga lauluõpetuses üha rohkem levima.

KOKKUVÕTTEKS

Chev e meetodi jõudmine Liivimaaale juba 1860. aastate algul tõestab ühelt poolt siinsete juhtivate muusikaõpetajate avatust uutele suundadele muusikaõpetuses, teisalt aga ka seda, et osa muusikaõpetajaid ja teisigi suhtus reservatsiooniga Prantsusmaalt tulevasse. Galin-Paris-Chev e meetodi levik takerdus avalikkuse vastumeelsuse tõttu. Uuendusi peeti ennatlikeks, liialt uuenduslikeks ning  ljakujunenud keskkonda vapustavateks.

Käesolev t o avardab senist teadmist baltisaksa muusikakasvatuse ajaloost Eesti aladel, tulemused on rakendatavad uute muusikaajaloo õpikute ja käsiraamatute koostamisel. Muusikaõpetajad võivad leida uurimist ost vanu v artusi, mida rakendada uuel viisil: on ju noodistlugemise oskuse arendamine oluline ka tänapäeval.

Kirjandus

Arro, E. (2003) Baltisaksa laulukoolikond. *Vana aja muusikud*. Koost ja tõlk Heinmaa, H. Tartu: Ilmamaa, 11–106.

Bent, I. D., Hughes, D. W., Provine, R. C. ja Rastall, R. (2001) Notation: I–II. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, XVIII, 73–84.

Blumberg, G. (1864) *Bericht  ber den Besuch einiger Schulen in Deutschland im Jahre 1864*. Dorpat: Mattiesen.

Chew, G. ja Rastall, R. (2001) Notation: III, 5: Alphabetical, numerical and solmization notations. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*.

Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, XVIII, 172–182.

Dahlhaus, C. (1996) Die Musik des 19. Jahrhunderts. *Neues Handbuch der Musikwissenschaft. Band 6*. Toim Dahlhaus, C. ja Danuser, H. Laaber: Laaber-Verlag.

Der Verfasser des Aufsatzes „die Musik wider dei Musiker“. (1863) Gegenwort auf das Wort an die Redaction des Inlandes. Nr. 101 des Dorpater Tagesblattes unterzeichnet: Graf W. Sollogub, Ehrenmitglied der Societ  Chorale Gali-Paris-Chev . *Das Inland* 28 (21), 326–330.

Die Musik gegen die Musiker. (1863a) *Das Inland* 28 (6), 81–90; (7), 97–102.

Die Musik wider Musiker. II. (1863b) Die Chev sche Methode. *Das Inland* 28 (8), 113–135.

Eesti kooli biograafiline leksikon. (1998) Koost Rannap, H. Tallinn: Eesti Ents klopeediakirjastus.

Eisfeld, A. (1999) *Die Russland-Deutschen*. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat. Band 2. Bonn: Langen M ller.

EKLA (Eesti Kirjandusmuuseum), f 45, m 17: 41 (Tartu  pperingkonna kuraatori luba C. G. Oetteli t otamiseks koduõpetajana).

EKLA, f 45, m 17: 44 (Tartu  pperingkonna kuraatori teade C. G. Oetteli kinnitamisest kreiskooli  petajaks ning inspektoriks).

Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus VI: kirjad J. Hurdale, J. K lerile, C. R. Jakobsonile ja teistele 1862–1882. (1979) Toim Ertis, E., P ldm e, R., Raud, L. ja Vinkel, A. Tallinn: Eesti Raamat.

Fränkel, C. (1863) *Reisebericht vom Oberlehrer des Dorpatschen Gymnasiums Dr. Fränkel*. Dorpat: Karow.

Hanslick, E. (1891) *Vom Musikalisch-Schönen. Ein Beitrag zur Revision der Ästhetik der Tonkunst*. 8., vermehrte und verbesserte Auflage. Leipzig: Johann Ambrosius Barth.

Hurt, J. (2005) L hike  levaade  petaja Jakob Hurda ametiaja  le. *Looja ees*. Koost Runnel, H. Tartu: Ilmamaa, 11–27.

J. S. (1884) Eestimaa. Tartust. *Olevik*, 30. juuli.

Jünger, H. (2005) *Schulbücher im Musikunterricht? Quantitativ-qualitative Untersuchungen zur Verwendung von Musiklehrb chern an allgemein bildenden Schulen*. UNI Press Hochschulschriften Bd. 153. Hamburg: Lit Verlag.

Kintzler, C. (2001) Rousseau, Jean-Jacques. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, Vol. XXI, 801–805.

Knjaz' Vladimir Odoevskij. Dnevnik. Perepiska. Materialy. K 200-letiju so dnja rozdenija. (2005) Trudy Gosudarstvennogo

central'nogo muzeja muzykal'noj kul'tury imeni M. I. Glinki. Toim Rahmanova, M. P. Moskva: Deko-VS.

Kühn, D. (2005) Einführung in die Geschichte des Schulwesens im Baltikum. *Schulwesen im Baltikum. Elf Beiträge zum 10. Baltischen Seminar 1998*. Toim Kühn, D. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 7–14.

Lehrpläne für Knaben-Elementarschulen im Dorpater Lehrbezirk mit den nöthigen Erläuterungen und Ergänzungen. (1869) Toim prof Strümpell. Dorpat: Gläser.

Liim, A. (2005) Koolid. *Tartu ajalugu ja kultuurilugu*. Koost Pullerits, H. Tartu: Ilmamaa, 215–246.

Linnankivi, M., Tenkku, L. ja Urho, E. (1981) *Musiikin didaktikka*. Jyväskylä: Gummerus.

Lukas, L. (2008) Balti kirjakultuuri mitmekeelsest loomust. The Multilingual Nature of Baltic Literary Culture. *Rahvuskultuur ja tema teised*. Toim Undusk, R. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 23–33.

Mumme, R. (1862) Zu Nr. 33 des „Inlandes“, die Anwendung der Chev schen Methode betreffend. *Das Inland* 27 (35), 558–560.

Nemes, K. (1996) The Relative Sol-Fa as a Tool of Developing Musical Thinking. *Zolt n Kod ly – Composer, Musicologist and Educationist: A Festschrift for professor Matti Vainio, July 5*. Toim Sormunen, A. Yearbook 1996: The Finnish Kod ly Center; Jyv skyl n yliopiston musiikkitieteen laitoksen julkaisusarja A: tutkielmia ja raportteja no 16. Jyväskylä: Jyv skyl n yliopiston musiikkitieteen laitos, 37–48.

Oberborbeck, F. (1989) Geschichte der Schulmusik in Deutschland 1810–1960. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*. Band 9. Toim Blume, Fr. Kassel, Basel: Deutscher Taschenbuch Verlag, Bärenreiter-Verlag, 1120–1130.

Oettel, C. (1860) Vortrag über die Galin-Paris-Chev sche Methode des Gesangunterrichts. *Das Inland* (25) 20, 385–392; 21, 401–411.

Oettel, C. (1862a) Die Musiker gegen die Musik. *Das Inland* 27 (45), 711–720.

Oettel, C. (1862b) Einiges über die Chev sche Methode des Gesangunterrichts. *Das Inland* 27 (33), 524–528.

Oettel, C. (1862c) *Practischer Coursus der Chev schen Elementar-Gesang-Methode: zunächst für Elementar- und Kreissschulen, nebst einem kurzen Vorworte für Lehrer*. Erster Theil. Zifferschrift. Dorpat: H. Laakmann.

Ommalt maalt. (1871) *Eesti Postimees*, 8. september.

Pajamo, R. (1976) *Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843–1881*. Acta Musicologica Fennica 7. Helsinki: Suomen Musiikkitieteellinen Seura.

Pappel, K. (2008) Wagner-Rezeption in einer baltischen Provinz des 19. Jahrhunderts: Werke, Ideen und B hnenpraxis. *41. baltische musikwissenschaftliche Konferenz Musikleben im 19. Jahrhundert: Strukturen und Prozesse*. [Konferentsi ettekanne, 10.10.2008]. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia.

Postel, R. (1862) Reformen der Musik. *Rigasche Zeitung*, 25. September (4. Oktober).

http://az.lib.ru/o/odoewskij_w_f/text_0590.shtml, k lastatud 25. september 2009.

Rainbow, B. (2001a) Galin-Paris-Chev  Method. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, IX, 440–441.

Rainbow, B. (2001b) Norwich sol-fa ladder. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, XVIII, 70.

Rainbow, B. (2001c) Tonic Sol-fa. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Toim Sadie, S. ja Tyrrell, J. London [etc.]: Macmillan, XXV, 603–607.

R[einthal], E. v. (1862) Zwei Stunden in der Chev schen Singschule bei Oettel. *Das Inland* 27 (22), 341–344.

R-r. (1862) Korrespondenz. Livland. Aus dem Schulleben. *Das Inland* 27 (2), 26–28.

Sammlung geistlicher Lieder für gemischten Chor: nach der Schule Galin-Paris-Chev . (1862a) 1. Heft. Dorpat: H. Laakmann.

Sammlung von Lieder für vier Männerstimmen nach der Schule Galin-Paris-Chev . (1862b) 1.–2. Heft. Dorpat: H. Laakmann.

Schultz-Bertram, G. J. v. (2003) *Balti idealisti kirjad emale*. T lk Vene, I. Tartu: Ilmamaa.

Singfreund, B. (1863) Gedanken eines Dorfschulmeisters „zu St. Michaelis, Leal und Kirrefer“ im innern Russlands  ber die Inlands-Musik“. Nr. 7, 8 u. 9 dieses Blattes. *Das Inland* 28 (25), 385–388.

Sollogub, V. A. (1863) Ein Wort an die Redaction des Inlandes. *Dorpater Tagesblatt*, 2. Mai.

Sollogub, V. A. (1988) *Povesti. Vospominanija*. Leningrad: Hudoestvennaja literatura.

http://www.imwerden.info/belousenko/books/memoirs/sollogub_vosp.htm, külastatud 25. september 2009.

Tartu linna-uurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud. (1927) Tartu: Tartu Linna v ljaanne, 123–125.

Tevosjan, A. T. (s. a.) eve, . *Muzykal'naja  nciklopedija*. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_music/8541/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D0%B5, k lastatud 25. september 2009.

Weber, C. (1862) Ergänzungen zu dem Aufsatz „Reformen in der Musik“.

Rigasche Zeitung 2. (14). Dezember.

X. (1862). Korrespondenz. Livland. Dorpat. *Das Inland* 27 (14), 217–219.

Viited

¹ Das Inland. Eine Wochenschrift f r Liv-, Est- und Kurlands Geschichte, Geographie, Statistik und Literatur (Kodumaa. Liivi-, Eesti- ja Kuramaa Ajaloo, Geograafia, Statistika ja Kirjanduse N dalaleht). Nimetatud perioodilist väljaannet on nimetatud ka balti ajakirjaks (Oettel 1862c, l pukaas; leid T  raamatukogu Est.A-5730). V ljaandel on nii ajalehele kui ajakirjale omaseid jooni.

² Süsteemist ilmus J. J. Rousseaul aasta hiljem ka raamat („Dissertation sur la musique moderne“) (Kintzler 2001).

³ 19. sajandi algul oli keiserlikul Venemaal, mille hulka kuulusid tollal ka Eesti-, Liivi- ja Kuramaa, kehtestatud neljaastmeline haridussüsteem: kohtadel kihelkonnakoolid (linnades elementaarkoolid), maakonnalinnades kreiskoolid, kubermangulinnades gümnaasiumid ja õpperingkonna keskuses  likool. Tartu oli Balti kubermangudes ainuke linn, kus olid esindatud kõigi astmete koolid (Liim 2005, 219).

⁴ Gustav Blumberg (1834–1892) oli eestlane, Varangu mõisavalitseja poeg, õppinud Tartu  petajate seminaris (1852–1854) ning 1855. a kutsutud vastloodud Tartu III Elementaar-Poistekooli  petajaks. G. Blumberg oli Tartu linna koolikomisjoni liige,  petatud Eesti seltsi liige, Eesti Kirjameeste Seltsi asutajaliige, rahvusliku liikumise tegelane, Fr. R. Kreutzwaldi v imees, abiellus 1866. a Kreutzwaldi tütre Anette Adelheidiga (1834–1895) (Rannap 1998, 26; Fr. R. Kreutzwaldi... 1979, 93, 144–145).

⁵ Volga- arses Samaaras (oli samanimelise kubermangu pealinn) Saksa külakoolis Balthasar Singfreundi juhendamisel alates 1863. aastast (Singfreund 1863). M rgitagu, et väljaränne Saksamaalt Volga aladele toimus aastatel 1764–1767 tsaarina Katariina II kutsel (Eisfeld 1999).

⁶ Kirjeldatud Oetтели teost võib tänapäeval leida kõigist Eesti suurematest raamatukogudest, neid on siinkirjutaja leidnud 7 eksemplari. Nimetatud teos oli levitud ka Liivimaa L tipoolses osas, näiteks Valmieria kreiskoolis.

⁷ Näiteks toodagu Oetтели (1862a) teose ühe eksemplari juurdek ites avaldatud käsikirjaline numbrisüsteemis laul. Mainitud väljaanne asub Tallinna  likooli akadeemilise raamatukogu Baltika ja haruldaste raamatute osakonnas (XV 812).

⁸ Antud seisukoht oli omane idealistliku esteetika s.o formalistlikule lähenemisviisile õpetada vaid muusikaliselt andekaid (Hanslick 1891, 72–151).

*

Tänan juhendajaid prof Airi Liimetsa ja dots Maris Kirmet.